

## АЛЕКО КОНСТАНТИНОВ И БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРНА КРИТИКА

*Георги Димов*

Големите творци на художествени ценности са малцината белязани от съдбата люде, които надживяват своето съвремие, прекриват границите на много страни, привличат вниманието, извикват възхищението и признателността на не едно поколение. Голямата обаятелна сила и непреходна значимост на тези творчески личности са толкова позначителни и всеобхватни, колкото по-органическа е връзката между художествени завоевания и обществено поведение, между идейно-естетически прозрения и гражданско-етични тежнения. Такива хора като маяк привличат погледите на всички, които живеят с поривите на едлин по-интензивен живот, обладани са от по-високи идеали за социален напредък и нравствено издигане. Читателите от различни поколения и епохи се обръщат към делото на подобни творци, за да се сродят с онова, до което са се домогнали като художници и граждани. Опознаването на техния мисловен и емоционален свят, на техните изпитания, прозрения и завоевания служи като опора и предпоставка за по-нататъшно възмогване на националната и общочовешка литература и култура. Такава обаятелна личност представлява несъмнено и големият гражданин-хуманист и писател-реалист Алеко Константинов.

В сложния процес на създаване на художествена литература, на утвърждаване на идейно-естетически ценности, както и тяхното използване за всестранно въздействие върху човешката личност, върху поколения от различни епохи, участва и литературознанието, литературната история, теория и критика. Колкото и различен да е кръгът на въпросите, с които се занимават, колкото и своеобразни да са проблемите, които те решават, в последна сметка техните задачи се свеждат да бъдат посредник между творец и общество, между литературни произведения и читатели, да разкриват обективните и субективни предпоставки за раждането на голямата литература. Тази отговорна и благородна мисия те изпълняват, като откриват идейно-художествените богатства, вложени в една или друга творба, като изследват, обясняват и оценяват литературните явления, разграничавайки трайното от преходното, естетически и етически ценното от онова, което няма позначителна обществена и литературна значимост. И очевидно онзи, който се е заел с подобна мисия, трябва да изхожда от правилни идейни позиции, да разбира закономерностите на социалното и литературното развитие, да бъде съответно школуван, надарен с естетически усет и будна обществена съвест. Само така той ще може да вникне в своеобраз-



разния свят на твореца и чрез проникновеността на своята мисъл, чрез всестранен анализ да разкрие обществените, нравствените, философско-идейните и художествени богатства, каквито съдържа всяко голямо произведение и до които не всеки читател може да се домогне и непосредно да почувствува.

Ако художествените произведения са сигурен показател за многообразното съдържание на епохата, през която са били създадени, за идейния и етичен свят на техните създатели, за противоречивите обществени явления и тенденции на времето, то не по-малко показателни в това отношение са и писанията на литературоведи и критици, техните възрения и преценки за отделни произведения, творци или за литературния процес изобщо. Картината на литературния живот за даден период не би била пълна, ако не се отчита и дейността на литературната критика — обусловена от определени предпоставки, служеща на определени потребности. От това как се възприема и оценява едно произведение, доколко хората на критическата мисъл успяват да вникнат в многообразния, понякога твърде сложен и противоречив свят на писателя, може да се съди за обществено-философските, идейно-естетическите концепции и търсения на епохата. В това отношение особено показателни са съжденията и преценките, правени в продължение на повече от половин столетие от различни литературни дейци за личността и творчеството на Алеко Константинов.

Малцина са онези писатели в националната ни литература, които са били предмет на толкова противоречиви характеристики и оценки. Възторжена възхваля или пълно отричане, снизходително признаване или завоалирано подценяване. И същността на разнообразните преценки, на десетилетните спорове съвсем не е била само от чисто литературно естество. Творчеството на Щастливеца, разтърсило толкова много съвести, накарало мнозина властимеющи, притеснители и угнетители, с трепет и уплаха да се оглеждат дали няма да бъдат улучени от иронично-сатиричното му жило, сякаш идва да изпробва идейно-естетическата зрялост и прозорливост на критици и писатели от различни поколения. То става „камен претковнения“ за мнозина, които живееха със съзнанието, че служат с перото си за създаване на по-високи художествени ценности. А това несъмнено говори за богатството на Алековото литературно наследство, за многообразието от проблеми, които то съдържа, за особеностите на писателската личност, на обществения му и естетически свят.

Тук очевидно няма възможност да бъдат всестранно разгледани стотиците статии, появили се в продължение на няколко десетилетия. Ще очертаем само основните линии, по които са се движели характеристиките и оценките за писателя, в лицето на по-значителните литературни дейци.

Ако гражданските добродетели, високите морални принципи на Алеко Константинов са извиквали възхищението и признателността у почти всички, които са вземали перото, за да изразят отношението си към писателя, то когато е трябвало да се разкрие обществената и художествената същност на неговите произведения, да се определи социалната природа на главния му герой, да се характеризира като творец-художник и се намери мястото му в развитието на литературната ни мисъл и т. н., са се появявали твърде различни схващания и оценки —



резултат на различни обществени и идейни позиции, на различни теоретико-методологически концепции, на нееднакви разбирания за същност и предназначение на литературата. Различните възгледи и преценки придобиват особено дълбока поляризация по два основни въпроса — за образа на бай Ганьо и второ — за творческата индивидуалност на Алеко, за неговите черти и качества като писател-художник. Ако за мнозина от нас днес тези спорове изглеждат почти решени, то десетилетия наред те са определяли съдържанието и патоса на писанията за Щастливеца. И очевидно съвременната ни литературно-историческа и критическа мисъл не би могла да осветли вярно и всестранно личността и делото на големия писател-реалист, ако не разкрие корените и види същността на тези спорове, ако не посочи несъстоятелността на буржоазните концепции и оценки, не подхване и развие верните догадки и прозрения на дейците от миналото. И в процеса на това отхвърляне и възприемане ще се утвърждават принципите на марксистко-ленинската естетика и критика.

Болшинството от представителите на идеалистическата критическа мисъл, макар и в различен аспект, следват общо взето една определена линия — да отменят или отрекат социално-класовата същност на бай Ганьо, да се притъпи или изтръгне саркастично-хумористичното жило на този кондензиран и с непреходна жизненост художествен образ или да прехвърлят пороците и греховете на байганьовщината върху целия български народ. Корените и предпоставките на „националния характер“ на този Алеков герой те диреха в различна посока — в условията на петвековното робство или в някаква биологична предопределеност, в културната изостаналост на българина или в своеобразната му психика и т. н. Разбира се, би било непростено опростителство, ако отъждествим напълно мненията и оценките на отделните критици, някои от които се домогват до частични правдиви съждения за черти на Алековата личност и творческа индивидуалност.

Д-р К. Кръстев е може би онзи, който най-рано и настойчиво утвърждава някои от ръководните начала, възприети по-късно от мнозина при характеристика на личността и оценка делото на Алеко Константинов. На него редакторът на „Мисъл“ посветява редица статии, писани през различно време, но подхранени от едни и същи идейно-естетически концепции. Нееднократно изразява той своето възхищение от личността на Щастливеца, от неговата гражданска етичност и неподкупна съвест, както и от „ония негов творения, които му спечелиха всеобща обич и с които той е влиял най-мощно и най-благоотворно в своето време — неговите политически фейлетони“ (В. Миролюбов, Алеко Константинов, 1907, стр. 11). За Кръстев обаче, както и за всички онези, които следваха принципите на идеалистическата естетика и критика, се оказва невъзможно да разбере самата същност на произведението, което обезсмърти името на писателя. Според критика „Бай Ганьо“ не представлява нищо друго освен една „кипяща с живот символизация на отрицателните индивидуални и социални качества на българския народ, — на злия гений на свободна България“ (стр. 32). Генезиса на байганьовщината Кръстев търси в условията на многовековното политическо робство, в своеобразната обстановка на свободна България, подхранваща „грубите инстинкти и влечения“. Той не съумява да вникне в социалната същност на създадения от Алеко образ, нито пък да разграничи битовото от националното, своеобразното им пречупване



през погледа на писателя. От друга страна, и националното не се разглежда на социална основа, което несъмнено не довежда до верни концепции както за генезиса на това явление, така и за неговата жизненост. Признавайки, за разлика от други, обобщителния характер на Алековия образ — възплътил „всичко що има некрасиво, грубо-еготистично, долно, безочливо, престъпно и недобросъвестно в нашия частен и обществено-политически живот“, пороци, изяви в разни аспекти и в нееднаква степен от отделните обществени прослойки, професии и т. н., Кръстев не съзнава социално-историческата определеност на бай Ганьо, който черпи живителни сокове и разпръсква отровните си зловония при конкретни жизнени условия, политическа система и културно-нравствена атмосфера. Би трябвало човек наистина да има твърде превратно мнение за българския, пък и за всеки друг народ, за да отъждествява чертите на бай Ганьо с всичко онова, което носи една нация като обществено-историческа, социално-етническа, духовно-интелектуална единица. Нали и сам Алеко Константинов ни е оставил не едно доказателство, че е бил далече от мисълта чрез образа на своя герой да осмива българина изобщо, да изобразява този социално определен тип като възплъщение и израз на всичко българско, на национално-самобитното и народностно-духовното. В края на фейлетона „Бай Ганьо журналист“, писателят се обръща към своя герой с думите: „Твойте братя, вярвам, не са такива, какъвто си изобразен ти, бай Ганьо, но те са за сега на втори и трети план; те едва сега започват да заявяват за своето съществуване, а пък ти, ти си налице, твойт дух лети и обгръща целия обществен строй и дава своя отпечатък и на политика, и на партия, и на печат.“ Общият замисъл, художествената концепция на писателя-реалист говорят за определени схващания относно социално-политическата, идейно-нравствена същност на „любимия“ му герой, роля на определена социална система.

Изглежда обаче, че мнозина от критиците малко внимание са обръщали на всичко това, а от позициите на естетическия формализъм не са били в състояние да видят генезиса на разкритите от Алеко социални явления. „Бай Ганьо — пише Божан Ангелов, — е живият образ на всичко отрицателно в българщината, на което българинът със свойствения му дух за самокритика се смее. Той е олицетворение на онези качества на българина, които в своята съвкупност съставят пълен контраст на всички добродетели и високи морални качества, които българинът влага в понятието „европеец“. Този събирателен образ на „всичко отрицателно в българщината“ се откроявал особено ярко на фона на „европейщината“, която била носителка на високи идеи, на благородни чувства (сп. „Жътва“, 1919, бр. 5). И този критик сякаш и не подозира, че и идеализираната от него европейщина бе инкубатор също на подобни герои, изяви много по-рано и разкрили в не по-малка степен своя отвратителен обществен и морален лик. Дори само едно по-внимателно вглеждане в съседни и по-далечни страни ни дава възможност да видим, че подобни явления не са чужди и за тях при определен исторически етап на развитие и степен на социална диференциация, когато възмогащата се буржоазна класа започва с всички средства да се бори, за да завоюва политически позиции, да спечели по-широк терен за обществена и икономическа дейност.

Колко безпомощна е била буржоазната критика да разбере същността на Алековия образ личи и от статията на Вл. Василев „Алеко



Константинов и идеята за „родното“ (сп. „Златорог“, 1938, кн. 9). Крикът дори и не допуска, че може да се говори за социалната природа на бай Ганьо, намира за излишен и спора дали той е национален или индивидуален тип. Бай Ганьо не бил никакъв образ, още по-малко образ синтетичен, а изразявал само някои черти на културната ни изостаналост, черти, наследени от робството, които трябвало да бъдат преодолени. Алеко бил „добър българин и именно като добър българин най-много ругаел българите“. Припомняйки, че чертите на бай Ганьо „не трябва да се универсализират и да се извежда от тях никакъв тип на българин“, Вл. Василев търси същността на Алековия герой в посока на национално-българското, на онова „родно“ — чиито корени водели още във вековното робство. И той повтаря, че прицелна точка на Алековата сатира била културната изостаналост, макар по-нататък в статията си да признава, че при новите условия бай Ганьо се преобразил и, вместо потури, надянал европейски фрак. В специална рецензия за книгата на акад. Н. Державин, посветена на Алеко Константинов, Вл. Василев оспорва основните изводи на съветския автор за социално-класовата същност на бай Ганьо. Отхвърля и твърдението, че ако Алеко бе живял, несъмнено би гравитирал към социализма. Дори направо заявява: „Днес Алеко би бил там, где то беше — демократ в смисъла, който е получила тая дума в нашия политически живот. Там би го гласнала тази натура“ („Златорог“, 1935, кн. 8). А съвсем очевидно е какво съдържание влага Вл. Василев в понятието демократ. Така редакторът на „Златорог“ иска не само да изтръгне социалното жило от образа на бай Ганьо, но и да притъпи, да обезличи политическата същност на Алековия светоглед, буржоазно изобличителния патос на неговата критика.

Схващанията за националната природа на бай Ганьо, че бил олицетворение на българското изобщо, на своеобразната психика на българския народ, не можеха да не влязат в противоречие с порасналото национално самочувствие у някои кръгове на интелигенцията ни, в усилията за изравняване с другите културни народи. Тази естествена, исторически и психологически обусловена реакция намери израз и в трудовете на Боян Пенев, посветил на Алеко Константинов няколко статии, проектирал да пише и специална монография за писателя.

Възразявайки на онези критици у нас и в чужбина, които в образа на бай Ганьо виждаха олицетворение на българина изобщо, Б. Пенев подчертава, че чертите на Алековия герой могат да бъдат присъщи в еднаква степен и на сърби, и на румънци, и на гърци или на ориенталеца изобщо, както и на всички некултурни народи. В подкрепа на тази си мисъл привежда и обстоятелството, че всеки народ вижда у бай Ганьо нещо от себе си. „Може би „Бай Ганьо“ затова е намерил толкова много преводачи и читатели в чужбина, защото у него покрай екзотичното, чуждоземното намират и нещо свое, откриват нещо от собствения си бит“. (Превръщанията на Бай Ганя, сп. „Златорог“, 1923, кн. 1, стр. 26). Основания за възраженията си срещу схващанията за национално-българския характер на бай Ганьо критикът не всякога търси там, където те наистина се намират. Така изтъква се, че Алековият герой не би могъл да бъде отъждествяван с българина и поради това, че образът бил обрисован само с отрицателни черти, не притежавал нищо от чистата народна душевност. „Това, което отличава народната душа, което е свързано с дълбоките особености на националния характер и е най-ценно в



него, то не е засегнато в Алековото произведение. . . Типичният образ на българина ще дирим не в тая карикатура, а преди всичко в народната поезия и след това в творенията на първите наши художници — тия, които чрез вникване в себе си и чрез наблюдения над народния бит постигат първичните движения на народната душа“ (стр. 22). Тук критикът наистина вярно сочи в каква насока следва да търсим изобразен типичния образ на българина. Но заедно с това, все в тези правдиви съждения, той стига до някои пресилени изводи, като отрича въобще всякакъв национален колорит в образа на бай Ганьо. Според Пенев националното в този образ се проявявало само в отделни външни черти, в стилно-езиковите форми и т. н. Наред с верните си твърдения, че бай Ганьо „е продукт на своето време, изразява един преходен момент в развитието на нашия политически и духовен живот“, в законната си реакция срещу отъждествяването на байганьовщината с българщината, Б. Пенев не успява да види и характеризира социално-класовата определеност на това явление, неговата социологична, идейна и етична природа. От друга страна, не разграничава, кое е онова, което веднага ни напомня за нещо характерно за българската действителност и кое има по-общочовешко звучене. Нали непреходната сила на художествения образ идва и от това, че в него и националното и общочовешкото са взаимопроникнати, дадени са в неразривно единство. При големите писатели „общочовешкото“ се проявява винаги на национална почва, а конкретно-историческото придобива „вечна“ значимост. Но критикът отива и по-далеч. Той смята, че изградения от Алеко образ не е тип със свое определено обществено-историческо съдържание, вероятно защото героят е даден в развитие, в отделните моменти проявява различни черти. Дори заявява, че Алеко в отвлечението си от тогавашната българска действителност премахвал всякакви съсловни и класови различия. Така Б. Пенев не можа да види причините за „превръщанията“ на бай Ганьо, да обясни стремежа му да се приспособява към новите обществени условия, с оглед личното си благодеяние и интересите на своята класа. Както изобщо буржоазната критика и той не разбира, че твърде различните черти, с които е обрисувал Алековия герой в отделните разкази-фейлетони, са обусловени не от друго, а от обективното обществено развитие, от настъпилите промени в националния политически живот. И в това се заключава именно една от заслугите на писателя-реалист.

В лицето на най-видните си представители естетската критика се оказва неспособна да вникне в идейно-общественото съдържание на Алековата творба „Бай Ганьо“, да даде правилна историко-социологическа и естетическа характеристика на този станал нарицателен герой. Рожба на определен обществен строй, на буржоазната социална система, синтезирал в себе си своеобразието на епохата, този герой придобива сякаш и нещо, което никога не изчезва, бързо излиза от своето „латентно“ състояние щом намери подходящ климат. Изграденият от Алеко Константинов образ със своята жизненост и синтетичност, с цялото си конкретно-историческо, национално и общочовешко съдържание, нравствено-политически и философско-етичен патос се оказва наистина за мнозина „гордиев възел“.

В органическа връзка с правилното решение на този основен проблем в наследството на писателя-реалист, стои и въпросът за Алековата творческа индивидуалност, за художествените качества на „Бай Ганьо“, за причините, направили тази творба толкова популярна и винаги жиз-



нено актуална. И този въпрос не намери задоволително решение от критиката в миналото. Ако днес ние съглеждаме всичката несъстоятелност на нейните опити да определи и обясни генезиса и съдържанието на бай Ганьо, то още по-неприемливи ни се представят схващанията и оценките за художествените качества и недостатъци на „невероятните разкази за един съвременен българин“ и изобщо за Алеко като творец-художник.

В тези разкази д-р Кръстев например не вижда почти никаква художествена стойност. Отделните части не били обединени „чрез една художествена идея“. Както сюжетът, така и езикът били банални, авторът изпадал в прекален натурализъм и т. н. И което е още по-странно. Посочените недостатъци критикът-естет смята като главна причина за голямата популярност на творбата, за нейното огромно „културно-историческо влияние“. Без тези художествени недостатъци бай Ганьо не би бил така понятен за всеки шо годе „съвременен интелигентен българин“, а и писателят не би могъл да го изобрази така релефно, ако не бил използвал една твърде елементарна, бедна художествена палитра. „Именно, ний мислим, че тоя тип е могъл да бъде доловен в своите най-характерни особености, в своята психологическа и историческа правда, само чрез първобитните средства на изображение, свойствени на низката култура, чиято рожба са и самите тия национални качества... Прочее, художествените недостатъци на бай Ганя са се налагали: — който и да посегнеше да създаде тоя тип, не можеше да не ги повтори — ако иска да постигне същите резултати, да го направи способен все тъй мощно да влияе върху днешното българско общество“ (В. Миролюбов, Алеко Константинов, посоч. съч., стр. 33—34). Тези съждения ни разкриват много от идейно-естетическото верую на школувалия в немската идеалистическа естетика български критик, но обстояния им анализ би ни отклонил от пряката задача.

Като се позовава на Алековото признание — „в своя зародиш „Бай Ганьо“ беше една игра на перото, без никакъв по-широк замисъл и претенции“, д-р Кръстев твърди, че при по-други условия и житейска съдба, писателят би преработил и свързал в едно цяло отделните разкази. За разлика обаче от неколцина други, причините за недостатъците на „Бай Ганьо“ той търси не толкова в творческата индивидуалност на писателя, колкото в литературните и културните условия, „сред които и за които“ била създадена творбата. Но наред с това иска да ни внуши, че Алеко Константинов станал писател не от вътрешни склонности и предразположения, че едва ли не посегнал към перото без призвание, че не „изчезването в писателството“ съставлявало неговата „светая светих“. А оттук вече не е било трудно да заключи за художествената непълноценност на Алековите творби, особено на „Бай Ганьо“. Впрочем, от съжденията и оценките на д-р Кръстев се откроява една твърде характерна противоречивост. От една страна, той се възхищава от поетическата свежест на „До Чикаго и назад“, както и от политическите фейлетони — „една дивна феерия, изгъкана от смях, от скръб, от ирония, от юмор, от сарказъм и омайна поезия“, от друга — отрича непосреден поетически усет и художествена инвенция у Алеко при творческото реализиране на „Бай Ганьо“. Не са доловени и особеностите на използваните от писателя-реалист хумористични средства за разобличение. Заедно с възхищението си от Алековите политически фейлетони, критикът не пропуска да изрази недоволството си, гдето писателят бил лишен от жлъчката на сатирика, не умее да бъде немилостив и неумолим разобличител на не-



правдата и злото. Изобщо искреното преклонение пред Алеко общественика и гражданина е неизменно съпроводено от едно естетско отношение към художника-творец, от едно явно недооценяване на художествените качества на най-значителното произведение на нашия писател.

Такова едно двойствено отношение към автора на „Бай Ганьо“ е характерно и за писанията на някои други критици. Според Божан Ангелов Алеко Константинов не принадлежи към големите писатели, твореството му било ограничено по форма и задачи, защото отразявало „всекидневния живот“, но не за „широкия свят, а за своите приятели, за своите съграждани или сънародници“. Очерците приличали повече на забавни анекдоти, разказвани в приятелска среда, отколкото художествени откъси и поради това оставали неразбираеми за новите поколения.

И Пенчо Славейков, който така високо цени Алеко като гражданин, не вижда художествени качества в разказите за бай Ганьо. Оприличава „тези разхвърлени, небрежно написани скици“ на „парчета от някое голямо разкошно огледало, което непредпазливият майстор е счупил, преди да го тури в рамката му“. Дори се твърди, че Алеко не е имал намерение да създава един определен тип, а се задоволил „да скицира само отделни портрети в профил“. Основен недостатък у автора на „Бай Ганьо“ бил, че не притежавал поетическа инвенция. „Нито едно от Алековите произведения не е плод на свободни комбинации на фантазията му, а преразказ на случки и събития, черпени пряко из действителността, често без какви и да е украшения и прибавки“ (Спомени и бележки от Пенчо Славейков, Съчинения на Алеко Константинов, 1901).

Но особено драстичен в преценките си за художествения талант на Алеко Константинов е Малчо Николов. Застанал на крайно формалистични позиции, той не съумява да вникне нито в идейно-естетическата същност на Алековия герой, нито да почувствува богатата емоционалност на писателя, да види богатите художествени средства, с които ни кара дълбоко да се сродим с видено и преживяно, с изстрадано и мечтано. „Ще бъде съвсем несправедливо при оценката на „Бай Ганьо“ да се изхожда от естетични съображения“ — пише Малчо Николов. Пригласяйки на официалната буржоазна критика, която се силеше да омаловажи качествата на непримиримата Алекова сатира и той високомерно заявява, че писателят не притежавал по-значителна култура, не живеел с изкуството като Пенчо Славейков и Петко Тодоров. „Като творец той не води към високи върхове, не запаля в душите ни неутолими копнежи. Всичко у него е елементарно, нередко и наивно за по-взискателния вкус“. Хуморът му бил „лек, безгрижен, добродушен и рядко избива в сатиричност: една неизтощима дяволита шеговитост, за която твърде много приляга турската дума „зевзекли“. (М. Николов, Литературни характеристики, 1930, стр. 76—96). Подобни сравнения очевидно издават не само идейно-художествена безпомощност у критика, но и явни усилия да се обезличат обществените и нравствено-естетическите богатства на Алековия хумор. Критици от рода на Малчо Николов сякаш си затварят очите, за да не видят какво се крие зад привидно забавния смях на Алеко — подхвърлил на неумолима критика явления и тенденции, подхранвани от буржоазния обществен строй. Те сякаш и не чувствуват, че писателят през сълзи се смее, че понякога „безгрижният“ му хумор се влива по-дълбоко и от най-остро жило на сатирата. А нима е толкова трудно да се види, че с постепенното развитие на Алековия герой хуморът и иронията придобиват все по-изобличителна сила, преминават в



най-остър сарказъм. С основание Кирил Христов изразява учудването си как човек с такава благодушна усмивка и весел нрав като Алеко е бил способен на такова неумолимо изобличение, издигнал се в моменти като „най-безпощадния български сатирик“.

Не можейки да отминат Алековото безукорно гражданско поведение, чувствителната му и неподкупна съвест, както и популярността на произведенията му, мнозинството от критиците-идеалисти волно или неволно се стремят да обезценят, да унищожат най-същественото у автора на „Бай Ганьо“, без което той престава да бъде Алеко, такъв, какъвто живее в съзнанието на поколенията. Отричайки качествата му на писател-художник, способен да анализира определени обществени явления и да ги синтезира в непреходни художествени образи, те искат сякаш да изпразнят творчеството на писателя от конкретното му идейно и социално съдържание.

Много от схващанията и концепциите на официалната критика от миналото по отношение художествените качества на Алековото творчество намират най-обстойно изложение и „аргументация“ в писанията на Боян Пенев. Още на първата страница на недовършената си монография за автора на „До Чикаго и назад“, Б. Пенев пише: „Печално е, че в нашата критика — не само по отношение на Алека — се смесват безразборно два съвсем различни критерия — от нравствената оценка на личността се прави заключение за стойността и качествата на литературната творба, — оправданият възторг от личността незабелязано се превръща във възторг от нейните произведения“. Смятайки за напълно естествено да се възхищаваме от гражданско-нравствената доблест и чистота на Алеко, от борбата му срещу обществените недъзи и морална поквара, Б. Пенев, не намира за оправдано подобно отношение към писателя и художника, към преводача и критика Алеко Константинов. И от висотата на своите естетски концепции отсъжда, че почти всичко казано хубаво за Алеко като писател-творец било плод „не толкова на литературно изследване, колкото на публицистика“. И още нещо, което говори за пълно отричане значението на творчеството на писателя-реалист за развитието на националната ни литература. Ако Алековата личност обяснявала „един важен момент в историята на българската интелигенция“, то за произведенията му не могло да се каже същото. За разлика от Пенчо Славейков Алеко Константинов не успял да вникне в същността на българската действителност, доловил само нейните външни прояви и форми. „Но през тях, през тия външни прояви, той не иска и не може да прозре в дълбоката същност на нещата, в тяхната неизменна природа“. Пенев отива по-далеч от Кръстев в отричането на всякакви художествени качества на Алековите произведения, дори и на незаменните му природни описания, на ненадминатите по своята художествена свежест пътни бележки. „По природа Алеко не е поет, не е художник, а духовит публицист, иронично настроен фейлетонист и изобличител на българските пороци“ — категорично отсича Б. Пенев. Дори оспорва твърдението за високата култура на Алеко. Писателят не бил се домогнал до по-значителни духовни прозрения и естетически завоевания, движел се по повърхността на нещата, твърде низко стоял в сравнение с големите сатирици-изобличители. Предимно публицист-фейлетонист Алеко не бил в състояние да изпита едно по-дълбоко въздействие от страна на големите поети, нито да се сроди по-дълбоко с руската литература, останал далечно чужд на нейните религиозно-мистични настроения. Затова критикът не



намира за основателно нашият писател да се сравнява с Гогол, защото Алековият герой не бил в състояние да „превърне душата на един изобличител в източник на безкрайни самобичувания и самоотричания, да я опустоши и доведе най-сетне до трагична безизходност“. Може би в писаното за Алеко Б. Пенев най-ярко е разкрил идеалистическите си възгледи и позиции за същност и предназначение на изкуството. Той обвинява автора на „Бай Ганьо“, че не се занимавал с „мъчителните и неразрешени въпроси на религиозното съзнание“, не виждал и не чувствувал „вечния конфликт между непостижимия нравствен идеал и плачевната действителност“. Алековото „трезвено съзнание не дири смисъл и опора във от видимия, сетивния свят, не е насочен към някой отвлечен мироглед, към някоя религия. Той знае само едно разрешение — практическото, само една действителност — реалната“. Сякаш непростим смъртен грях е извършил писателят-реалист, загдето е отправил взор към заобикалящата го мерзка действителност, за да възплъти някои нейни явления и черти в социално и емоционално действени образи, а не се е понесъл из неземни светове да дири „трансценденталното“ и да ни разказва за неща не от „мира сега“! Скептик по отношение литературната значимост на тематиката, с която се е заел Алеко, с още по-големи резерви се отнася Б. Пенев към художествените средства, с които писателят художествено претворява тази непосредна житейска тематика. И за него характерът на Алековия хумор остава неразбран, намира го за безгрижен и лекомислен, хумор без проникателност и дълбочина и следователно бил ненужен. С такъв хумор не се разкривало същността на нещата, за да бъдат разобличени и отречени. Поради това именно и бай Ганьо бил само „показан, осмян, но не и победен — не е преодолял напълно даже и в съзнанието на своя създател“. Та кой друг писател със смеха си е разголил така безцеремонно социалните пороци, нравствената уродливост на човека, посочил е лицемерието, идейната и обществена убогост, успял е със средствата на хумора да разкрие съкровенията дълбини на човешката душевност! И комично-забавните, и скръбно-веселите положения, в които изпада бай Ганьо, идват да ни накарат да вникнем по-дълбоко в бита и психиката, в „светая светих“ на тоя рицар на келипира и просташината, на демагогията и покварата, издънка на буржоазната социална система. Наистина малцина са онези, които проявяват такъв усет за комичното като средство за всестранно изобличение и социално-нравствена присъда. А постепенното преминаване от хумористично към сатирично изобразяване, както и тяхното своеобразно преплитане говори и за концепцията на писателя, чрез „еволюцията“ на образа да ни подсказва и за насоката на общественото развитие в буржоазно-капиталистическия строй. Изобщо онова, което съставлява качество, заслуга на Алеко, в оценките и съжденията на Б. Пенев се превръща в недостатъци. Дори се обвинява и публиката, загдето постоянно разширявала обема на образа на бай Ганьо, влагала в него все ново и ново съдържание. Сякаш това не е присъщо на всяко голямо художествено обобщение. Нали тук се корени и жизнеността на литературните образи — всяко поколение, всяка епоха допълват и разширяват съдържанието им. Изобщо писаното от Б. Пенев за Алеко Константинов е още едно доказателство, че от позициите на идеалистично-индивидуалистичната естетика и критика не може да се разбере и вярно оцени творчеството на такъв проникновен писател като автора на „Бай Ганьо“, незаменения изобличител на буржоазното общество в определен негов етап на разви-



тие, съчетал в рядко единство гражданско-хуманистичните си тревоги с идейно-естетическите си прозрения и художествени завоевания. Дори и при несъмнената си литературно-критическа школовка и безспорни приноси в изучаване на литературната ни история Б. Пенев не успява да се сроди с идейния свят, с темперамента и художественото виждане, с богатата душевност на големия писател-реалист.

Крайно субективистичните и несъстоятелни оценки на официалната критика очевидно не са могли да срещнат подкрепа и съчувствие у онези писатели и литературоведи, които не са били в плен на естетско-формалистичните теории, гледали са на литературата като форма за познание и обществено възпитание, а на художника-творец като служител на социалния и културен напредък. В това отношение особено характерно и показателно е писаното от Ив. Д. Шишманов, възторжен ценител на Алековата кристална личност и високо идейно-художествено творчество. При все че и той не успя да се домогне до една по-точна характеристика на социалната същност на бай Ганьо, статията „Алеко Константинов от едно ново гледище“ (сп. „Училищен преглед“, 1927), наистина поставя в нова светлина някои въпроси, свързани с творчеството на писателя-реалист, явява се отпор срещу отрицанията и оценките на естетско-формалистичната критика.

Писана по случай 30 години от убийството на Алеко Константинов и вероятно като отговор на крайно тенденциозно-неправилната статия на Б. Пенев „Литературните отношения и оценки на Алеко Константинов“ Шишманов с национална гордост заявява, че паметта на големия писател-гражданин продължава да живее в съзнанието „на народа като Ботьова с атрибутите на вечната младост“ и дълбоко скърби, че нищо не е направено, за да се даде правилна оценка на толкова „популярния, горещо любимия български писател, духовитият изобличител на безбройните нелепости и неправди в нашия обществен живот, отзивчивия изобразител на народните страдания, любимецът на нашата младеж“. Големият учен намира за нередно, че с Алеко се е занимавала предимно „нашата естетизираща критика“, която гледала отвисоко, повърхностно и със снизхождение на творчеството му, силейки се да внуши, че авторът на „Бай Ганьо“ бил слаб художник, не владел тънкостите на слога, нямал усет за по-строга композиция, за по-изискан стил и т. н. Срещу тези и други подобни обвинения — че писателят нямал поетическо въображение, не се отличавал с висока култура, а творбите му били преизказ на случки и събития, черпени направо от действителността, образите — наситени с „твърде много непотребен и груб реализъм“, Шишманов реагира с цялата си душа на патриот, с убедеността на голям учен-литературовед, свикнал да разпознава и неуморно утвърждава непреходните идейно-естетически ценности. Той ясно и непоколебимо заявява, че непосредното му общуване с писателя, както и близкото сродяване с творчеството му го довеждали до извода за пълната погрешност на подобни твърдения. Последователно и аргументирано нашият учен посочва несъстоятелността на схващанията на мнозина от „естетизиращите критици“ най-вече на Б. Пенев. Особено се спира на всестранната надареност и култура на Алеко, подчертавайки неговата широка осведоменост върху световната литература, почитта му към такива писатели като Шекспир, Молиер, Пушкин, Лермонтов, Тургенев и др. Въпреки отрицанията на мнозина, творчеството на Алеко Константинов ще продължава да живее и обайва и новите поколения, защото неговите пъти



бележки, фейлетоните му са несравними и „образцови по своя хумор или по своето възвишено вдъхновение“, а отделни пасажки „напомнят безсмъртните автори на „Дон Кихот“ и „Мъртви души“, — пише Шишманов. За разлика от критиците около „Мисъл“ и „Златорог“, той намира, че авторът на „Бай Ганьо“ е и „един от най-големите майстори на българското слово наравно с Петка Славейкова и Вазова“. „И наистина, рядко има между по-младите писатели такива, които да познават тъй добре простонародната реч като Алека и то с всичките ѝ отсенки, особено като средство за хумористично изображение.“ Като анализира обстойно разказите за бай Ганьо, търсейки потвърждение на откровената писателска изповед, направена пред него, в самите произведения, Шишманов непоколебимо идва до извода за необозримата художествена сила, която струи от творенията на Алеко, надарен с верен поглед, естетически усет и сигурен критерий за характер и предназначение на литературата. Все така възторжена е и оценката му за гражданина-патриот — дълбоко ненавиждащ всяка тирания и експлоатация, войната и всичко социално и нравствено уродливо, покварено. С тези си именно качества като човек и писател Алеко успява да упражни такова неизмеримо благотворно въздействие върху съзнанието и чувствата на народа, да заеме едно от челните места между творците на националната ни реалистична литература. Но всичко това не може да се види и оцени от позициите на естетстващата критика, заключава нашият учен.

Разбира се, и Шишманов, при всичките предимства на психосоциологичния му метод в сравнение с естетския формализъм, при верните си догадки за същност и значение на литературата и безрезервната си защита на големия писател-реалист, не можеше да разкрие многообразието от проблеми, които крие Алековото творчество. Такава задача би могла да изпълни само критика, изхождаща от марксистически позиции, която има верен компас за ориентиране в сложните литературни явления, разкрива техните общественно-исторически и индивидуално-психологически корени и предпоставки.

Личността и творчеството на Алеко Константинов не можеше да не привлече отрано и вниманието на марксистическата критика, особено след като изображения с такава вещина бай Ганьо изпрати така коварно курушма в сърцето на своя художествен откривател и създател. Не друг, а основателят на социалдемократическата партия Димитър Благоев на няколко пъти се спира, за да характеризира делото на големия писател и с това поставя жалоните за всякакви по-нататъшни изследвания, завярна идейно-социологична и нравствено-естетическа преценка на Алековата личност, на литературното му наследство. Благоев пръв изказва мисълта — станала ръководно методологическо начало, че образът на бай Ганьо е художествено възплъщение на съществуващ в живата действителност обществен тип. Този тип не е нещо неизменно, а рожба на определени общественно-икономически условия, представител на определена класа в даден момент от нейното развитие. „Разказите на Алеко Константинов не можеха да се явяват преди десет и още по-малко бяха възможни преди петнадесет години. Бай Ганьо — тази смес от старата простотия и еснафска наивност с нахалството на новите рицари, които чрез лихварство, чрез пладнешки грабеж, под защитата на законите и властта, чрез едри и дребни грабежи и спекули усетиха в касите си силата на „капиталеца“, — тоя предвестник на оформените днес херои на капитала у



нас го нямаше тогава в нашия живот“ (сп. „Ново време“, 1897, кн. I, стр. 99).

А по повод гибелта на писателя, Благоев изказва дълбоко правдиви съждения за гражданските и литературни качества на Алеко Константинов — „тоя Алеко, който би бил гордост литературна във всеки образован народ и от таланта на когото толкоз много очакваше честна и интелигентна България“. С най-възторжени думи говори за духовния, нравствения образ на писателя, за неизмеримия му художествен талант, за обаянието, което излъчвал като личност. „Честен, безкористен, извънредно скромен като всеки действителен талант, затова и постоянно беден, Алеко Константинов представляваше една от ония светли личности, които са редки... Цяла България, с изключение на убийците, искрено оплаква незаменната загуба в лицето на Алеко Константинов. Социалистическа България оплаква/не само злодейски погубения талант и една честна сила; в лицето на Алека тя навярно изгуби българския Де Амичис“ (сп. „Ново време“, 1897, кн. 4—5, стр. 547). Макар и лаконично Благоев проникновено разкрива същността на Алековата гражданска и творческа индивидуалност. И нещо повече — чертае насоката, в която неминуемо би се развил талантливият писател. Ако не бе покосен така преждевременно, писателят би прегърнал идеите на социализма, би възпял социалистическия идеал.

Класическите изказвания и преценки на Д. Благоев послужват като опора и изходно начало за прогресивната критика. Няколкото статии, поместени в „Ново време“, продължават начертаната линия, стремят се да доизяснят образа на Алековия герой на основата на тогавашната общественно-политическа атмосфера и характера на възмогащата се българска буржоазна класа. Повечето писания обаче се ограничават в кръга на социологичната характеристика, без да успеят да разкрият богатствата на Алековия образ, неговата жизнена и естетическа обемност.

Един от най-активните и войнствуващи критици-марксисти през първите десетилетия на века, Георги Бакалов, в писанията си за Алеко Константинов се опира изцяло върху казаното от Благоев за автора на „Бай Ганьо“. Бакалов воюва срещу тълкуванията на буржоазната критика на Алековия герой, правдиво характеризира обстановката, при която се ражда и развива, подчертавайки дебело неговото класово съдържание. В предговора към съветското издание на „Бай Ганьо“ от 1932, Бакалов с основание окачествява бай Ганьо като „баща на българските фашисти“. Нашироко обяснява, че този герой не е и не може да бъде национален тип, а социален тип, представител на буржоа в периода на неговото формиране. Появила се веднъж, байганьовщината продължава да живее и по-късно, при по-други условия, само че променена, нагодена съобразно новата обстановка. „Бай Ганьо не е вече вмирисаният простак от странствованията му из Европа. Днешният бай Ганьо лъщи с варака на „културата и образоваността“, той не изпада в комично положение при сблъскването си със запада, той се е приближил до своя европейски колега — буржоата. Но класовата му подплата си остава същата“ — пише Бакалов. Той не само обосновава социално-историческата обусловеност и жизнена непреходност на това явление, но и вярно съглежда неговите метаморфози в по-ново време. Доловил правдиво социалната същност на бай Ганьо, за съжаление Бакалов не съумява да разбере идейния и обществен свят на писателя, неговата творческа индивидуалност. В резултат на вулгарно-социологичните си



концепции по някои въпроси на художественото творчество, той дори обвинява Благоев, че уж пристъпвал към Алеко от някакво „свръх-класово гледище“, че в неговите изказвания липсвала „класова оценка на писателя“. От друга страна, Бакалов окачествява разсъжденията на Алеко за капитализма като дребнобуржоазни и следователно няма-ли никакво оправдание от гледище на експлоатирания народ. Алеко-вата критика на капитализма „не е пролетарска, т. е. революционна, а еснафска, дребнобуржоазна, т. е. реакционна“ — пише дословно Бакалов (Алеко Константинов и Бай Ганьо, 1934). Критикът не съумява да почувствува и силата на Алековия хумор, смята използваните от писателя художествени средства и форми за негодни, за да се разобличи и отрече бай Ганьо. „Ако Алеко би могъл да погледне на бай Ганьо от пролетарско гледище, неговият хумор би се превърнал в съкрушителна сатира. Той би отрекъл бай Ганьо като един класово враждебен тип, който заслужава само бой“. Увлечен да търси „социалния еквивалент“, Бакалов не съумява да види и разкрие обществената и литературна значимост на писателя-реалист, да оцени по достойнство литературното му наследство. Правдивото и основателно твърдение, че „българските социалисти винаги са се отнасяли с дълбока симпатия към литературната дейност на Алеко Константинов и високо ценяха неговия хумор и сатира, поразяваща враговете на работническата класа“ не пронизва по-дълбоко анализа и оценките на нашия критик и сякаш влиза в противоречие с някои негови съждения и квалификации. Очевидно необходимо е било да се надмogne социологичната схема, да се видят причините за многообразните черти, с които Алеко рисува своя герой — у когото са се слели в особена сплав класови и съсловно-битови, национално-исторически и общочовешки черти. Изграденият образ далеч надхвърля своя прототип, превърнал се е в широко, с непреходна действена сила художествено обобщение.

През 30-те години с преодоляване на левосектантството и утвърждаване на ленинските принципи по отношение на литературното наследство, се появяват редица статии от прогресивни писатели и критици за личността и делото на Алеко Константинов. Людмил Стоянов, Георги Цанев, Димитър Осинин, Тодор Боров, Цветан Минков и други по различни поводи изтъкват борбата на Алеко срещу обществените злини, срещу политическата и морална поквара. Тези статии, макар че изхождат от някои основни мисли на Благоев, не подлагат на повсестранно разглеждане творчеството на писателя, за да се открие и по-релефно неговата идейно-обществена и художествено-естетическа значимост. Все по това време (1937) излиза и монографичната студия на Иван Мешеков, озаглавена „Алеко — реалист и гражданин“. Авторът прави опит да анализира повсестранно епохата и критико-реалистичното творчество на писателя от позициите на марксизма, посочва несъстоятелността на някои от тезите и схващанията на буржоазната критика. По-обстойно се говори и за творческата личност на Алеко, за неговия метод, художествено-изразни средства, стил и т. н. И Мешеков обаче търси генезиса на бай Ганьо в турското робство, в „примитивната зоопсихология“ на масите, в лицето още на възрожденския „чорбаджия-изедник“. Авторът на иначе интересната студия сякаш не вижда конкретно-историческите социално определени черти на байганьовщината, смята, че тя „е стара като света или поне като българското племе“. С тези си твърдения Мешеков отстъпва от методологиче-



ските указания на Благоев и се приближава до схващанията на някои буржоазни критици, които той основателно и убедително критикува. При все това студията му, по широтата на засегнатите въпроси и тяхната трактовка, представлява принос за изучаване личността и делото на Алеко Константинов.

През 1939 г. в специално изданието Алеков лист Тодор Павлов обнародва статията „Четири възгледа върху творчеството на Алеко Константинов“. Като отбелязва, че върху творчеството на писателя-реалист е писано много и от различни хора и среди, поради обстоятелството, че след Христо Ботев авторът на „Бай Ганьо“ „е най-популярният, най-влиятелният, най-любимият публицист и художник-сатирик у нас“, критикът-марксист подхвърля на преценка писаното от Боян Пенев, Иван Мешекков, Г. Бакалов и Д. Благоев. Отхвърляйки изцяло възгледите и преценките на Пенев, изградени „върху основата на тогавашната литературно-критическа позиция на златооржеския естетски формализъм“, преследващ цели, чужди на прогресивното обществено и литературно развитие, Т. Павлов изтъква приноса на Мешекков и Бакалов за осветляване на Алековото дело, като същевременно критикува проявените от тях теоретико-методологически недостатъци и отклонения. Така Павлов намира, че Мешекковата критика на Боян Пеневия естетизъм не е доведена до край. С основание възразява и на увлеченията на Мешекков да търси общонационални черти в байганьовщината — съществувала уж още по време на турското робство и изявена по-късно само в по-нова форма. На тези неправилни твърдения критикът-философ противопоставя казаното от Благоев — че разказите на Алеко не биха могли да се явят в друго време, а само при условията на 90-те години, когато именно се изявява в цялата си отратителност образът на бай Ганьо. Изобщо цялата статия на Т. Павлов сякаш е написана, за да се утвърдят принципните методологически указания на Д. Благоев. И доколкото се следват или не тези указания, доколкото правилно се разбират или изопачават той съди за научната значимост на съжденията и оценките на отделните изследвачи върху Алеко Константинов. Така, като признава безспорните заслуги на Г. Бакалов за конкретно-историческото поставяне на някои въпроси, свързани с творчеството на писателя, особено при характеристиката на „Бай Ганьо“, Павлов реагира срещу схващанията на критика за идейния свят на Алеко, за общата оценка на творчеството му. Особено е непримирим Павлов за отправеното обвинение към Д. Благоев за уж проявено от него някакво „свръхкласово гледище“ при характеристиката на Алековата личност. Увлеченията на Бакалов да търси навсякъде „социалния еквивалент“ му погрешат да разбере и правилно да реши редица въпроси, свързани с психологията, стила, метода на писателя-реалист.

Обобщавайки критическите си бележки върху писанията на Б. Пенев, Мешекков и Бакалов за Алеко Константинов, Т. Павлов заключава, че творчеството на големия писател-реалист „може да бъде правилно социологически и естетически обяснено, преценено и използвано по-нататък само като се застане твърдо и последователно докрай на позицията... на Благоев, като, разбира се, се доразработи и развие понататък в най-тясна връзка с новите условия, възможности и задачи на социалистическо-реалистическата литературна критика у нас“ (За марксистическа естетика, литературна наука и критика, т. I, стр. 417).



Ценното в статията на Т. Павлов е не само това, че той безрезервно утвърждава казаното от Благоев, но и в указанията му да се отиде по-нататък, да се разшири и развие. Очевидно той е съзнавал, че Благоевите кратки, но дълбоко съдържателни съждения, трябва да послужат главно като изходно начало за една цялостна и всестранна характеристика на Алековото наследство, и то съобразно принципите на социалистическия реализъм, съобразно възможностите и задачите на марксистическата литературна наука. Макар и сам да не се спира специално да разглежда творчеството на писателя, по своята теоретико-методологическа обосновааност статията на Т. Павлов изиграва положителна роля за марксистко-ленинската трактовка на Алековото литературно наследство.

Безспорно, възможностите и условията, за които говори Т. Павлов като предпоставка за пълно осветляване личността и делото на големия писател-реалист, можеха да настъпят едва след извършената у нас социалистическа революция. Сега в общия процес на преоценка на художественото и културно наследство, на неговото използване за по-нататъшно развитие на националната ни литературна мисъл и Алековото наследство не можеше да не привлече вниманието на съвременните ни критици и литературоведи. И наистина появяват се редица статии и отделни частични проучвания, които поставят или разглеждат по-обстойно някои въпроси, свързани с това ценно народно художествено богатство. Излезлите през последните две десетилетия работи на П. Зарев, Ал. Ничев, П. Пондев, Г. Веселинов, Г. Константинов, Хр. Дудевски и др. било с използваните нови материали или с усилията за по-задълбочена научна трактовка на някои въпроси от жизнената и творческа съдба на Алеко Константинов, или с критиката си на предишни концепции, бележат несъмнена крачка напред в алековедението, обогатяват знанията ни за този незаменим майстор на критико-реалистическата литература.

В настоящата статия няма възможност да бъдат посочени конкретно постиженията и слабостите на днешното ни литературознание и критика, да разгледаме обстойно въпросите, които са намерили задоволително разрешение или пък извикват възражения и спорове. Но и едно по-бегло запознаване с направеното досега не може да не ни доведе до извода, че съвременната ни литературна наука и критика са все още в дълг пред човека и писателя Алеко Константинов, който с талантливото си перо разкри вълчатата природа на буржоазния свят, стана трибун — чрез личен пример и художествена практика — на благородните идеи за висок обществен морал, за социална справедливост и културен напредък.

За този голям майстор на словото и апостол на правдата ние все още нямаме един по-цялостен монографичен труд, нито по-детайлни проучвания на житейския му и творчески път. Очевидно предстои да се извърши не малка изследователска работа и в различни насоки, за да се решат въпроси от обществено-исторически и идейно-естетически характер. Трудно би било да се разбере и оцени Алеко Константинов, ако не се сродим дълбоко с епохата, в която е живял и творил големият писател и на която даде такова своеобразно, неповторимо художествено отражение. Само когато бъдат изучени общественно-икономическите, културно-психологическите, идейно-философските процеси на онова време, ще може да разберем по-цялостно и създадения от Алеко образ



на бай Ганьо, който герой вече десетилетия наред извиква спорове от различно естество. Проследявайки еволюцията на бай Ганьо като социален тип на основата на общественно-политическото развитие, ще може да се реши и проблемът за неговото богатство като художествен образ. А това пък от своя страна ще ни даде възможност да почувствуваме многобагрената художествена палитра на писателя, чрез която той, на основата на действителни социални прототипове, идва до неповторими художествени обобщения. Проблемът за националното и общочовешкото в бай Ганьо все още не е всестранно осветлен. А колцина бяха опези, които обвиняваха Алеко, че с произведението си дискредитирал народа ни пред чуждия свят като пълноценна културно-творческа нация. Цялостното решение на този въпрос ще бъде и най-убедителния отпор на някои чужди литературоведи и преводачи, които чрез чертите на бай Ганьо искат да характеризират изобщо българския народ. Думите на самия писател, отправени към подобни тълкуватели: „Стой! Долу ръцете! Не досягай народа. Свали си шапката и се поклони пред този измъчен страдалец, на този дълготърпелив мъченик, на тоя, който ти дава храна и живот, поклони се на българския народ!“ — тези думи трябва да намерят съответна идейно-философска и нравствено-естетическа интерпретация в борбата срещу извращенията на Алековото творчество.

Не би могло да се определи вярно мястото на Алеко Константинов в развитието на българската литература, ако творчеството му не се разглежда и на фона на предходната традиция, както и във връзка с онова, което той утвърждава, за да бъде продължено от следващите поколения писатели. Така ще се види новото, което внася той в сравнение с Петко Славейков, Каравелов, Ботев, а от друга страна, и какво завещава на писатели като Георги Кирков, Смирненски и др. Несъмнен интерес представляват жанровите особености на Алековите произведения. Използуваните от него форми очевидно се оказват твърде пригодни за публицистично-художествено, хумористично-сатирично изобразяване.

Големият съветски българовед акад. Н. С. Державин нарече Алеко Константинов „чародей на българския език“. Тази плодотворна мисъл и досега не е намерила съответна разработка, за да се види какво богатство от лексикални, стилно-езикови форми внася авторът на „Бай Ганьо“. В тази насока очевидно са необходими съвместните усилия и на литературоведи, и на езиковеди, та да се анализират въпросите в тяхната всеобхватност.

Алеко Константинов е един от онези малцина писатели, творчеството на които трудно може да се разбере без едно по-непосредно сродяване с неговата индивидуалност. А какво очарование лъха от нея, каква творческа самобитност и богата душевност. Личност, нравствено възвишена, философски омъдрена, останала неразбрана в безгрижния си трагизъм. Една задълбочена характеристика на човека и граждани на Алеко, на неговата жизнена, духовно-интелектуална биография, на неговите обществени идеали и идейно-нравствени търсения ще ни помогне да разберем тематиката и патоса на произведенията му — от бликащите с художествена прелест пътелиси до хумористично-изобличителните разкази и убийствено-саркастичните фейлетони. А това ще ни разкрие и от где идва жизнеността на творчеството му, носещо в себе си голям обществен-възпитателен заряд, кое обуславя непреходното обаяние на писателя над съвременници и следващи поколения.



Пред българското литературоведение стои и задачата да се подготви едно пълно академическо издание на Алековото наследство, което да включва всичко, излезло от перото на големия писател. Научно-подготвено и коментирано, едно подобно издание ще помогне не само на читателите за по-цялостно и задълбочено запознаване с Алековото творчество, но ще послужи като сигурна основа за всякакви проучвания у нас и в чужбина.

От особено значение за борбата ни срещу идеалистическата естетика и буржоазна критика е да се направи обстоятелствена критическа преценка на всичко, писано досега върху Алеко Константинов, за да се види от где идват толкова несъстоятелните схващания за писателя, да се отхвърли погрешното и използва ценното за по-нататъшното разработване на проблематиката, свързана с личността и делото на това светло име.

Алеко Константинов принадлежи към онези писатели, чието творчество запазва винаги своята актуалност, което продължава да възбужда хората, да ги тласка към размисъл върху житейски и нравствени проблеми. Колкото и всяка епоха да изказва свои съждения, да дава свои преценки, винаги има и ще има какво ново да се каже от следващите поколения читатели и изследователи. А всичко това налага и нашите по-нататъшни усилия за всестранно проучване и осветляване на това национално богатство, използването му за решаване на задачи на днешната ни съвременност.